

Македонската економија и глобалните предизвици

По периодот на повеќекратни шокови, светската економија закрепнува и оваа година, кога се очекува раст од 3,2%, а глобалната инфлација и натаму се намалува со што се очекува постепено враќање кон историскиот просек оваа или наредната година. Стабилизирањето на цените на примарните производи и затегнатите финансиски услови како резултат на затегнатите монетарни политики одиграа клучна улога. Според најновите проекции на ММФ, се очекува дека овие трендови ќе продолжат на среден рок, иако неизвесноста и ризиците ќе постојат и понатаму. Во контекст на ризиците, посебно би ги издвоила ризиците коишто произлегуваат од геофрагментацијата, но и влошените очекувања за германската економијата, како наш најважен трговски партнер. Покрај тоа, сè поизразени стануваат и ризиците од климатските промени. Мерките коишто ЕУ веќе ги презема за справување со климатските промени претставуваат дополнителен предизвик за идните остварувања и на македонскиот извозен сектор.

Ова главно упатува дека централните банки, вклучително и нашата централна банка, соодветно се справија со последната инфлациска епизода. Имено, значителното намалување на инфлацијата и стабилизирањето на очекувањата не се постигнаа по цена на посериозни последици врз економската активност, односно ризикот од рецесија беше избегнат и се постигна т.н. „меко приземјување“. Истовремено, затегнувањето на финансиските услови не предизвика нерамнотежи во финансискиот систем, со оглед на тоа што монетарните мерки беа проследени и со макропрudentни мерки, коишто дополнително ја зајакнаа финансиската стабилност. Ова значи дека банкарскиот систем и натаму има кондиција и може да го поддржува растот и трансформацијата на економијата. Овие околности на постабилен ценовен контекст, сигурен финансиски систем и на олеснети финансиски услови, со оглед на намалувањето на нашата камата во два наврата за вкупно 50 базични поени, претставуваат добра појдовна основа за подинамичен раст на економијата, вклучително и на извозниот сектор во периодот што следува.

Какви се перформансите на нашиот извозен сектор и кои се идните клучни предизвици? По динамичниот, двоцифрен постпандемичен раст на извозот на стоки и услуги во периодот 2021 – 2022 година, во 2023 година извозната активност беше умерена, со оцени и за мал пад во текот на оваа година. Неповолната конјунктура на пазарот на метали, стабилизацијата на извозот во делот на капацитетите ориентирани кон извоз и послабата конкурентност на традиционалниот извоз се некои од факторите коишто придонесуваат за ваквата динамика. Од друга страна, технолошки поинтензивните сектори, како и услужниот сектор и натаму позитивно влијаат врз домашната извозна компонента. На среден рок, нашите проекции покажуваат оценки за забрзување на извозот на стоки и услуги (во просек раст од 5,8%), при очекувани солидни приливи кај странските директни инвестиции (околу 4% од БДП) и натамошно закрепнување на странската побарувачка.

Сепак, овој сектор од економијата е пред значајни предизвици, првенствено поради сè поизразената економска геофрагментација, процес којшто особено се засили со пандемијата на ковид-19 и руско-украинскиот конфликт. Наспроти глобализацијата, којашто ги обележа претходните три декади, поттикнувајќи отворање на

економиите и нивно засилено интегрирање во глобалните синџири на снабдување, што е особено значајно за економскиот модел на транзициските земји од регионот на ЦИЈИЕ, постпандемичниот период се карактеризира со враќањето на протекционизмот на светската економска сцена. Податоците за овој период укажуваат на воведување близу 19.000 нови рестриктивни мерки и инструменти, од коишто дури 63% се мерки коишто се оценуваат како штетни за светската трговска размена. Со трговска отвореност од над 150% од БДП и извоз на стоки и услуги од над 70% од БДП, нашата економија е пример за мала и отворена економија успешно интегрирана во глобалните трговски текови, при што засилувањето на геофрагментацијата е значаен предизвик за економскиот модел на раст заснован врз извоз. Од друга страна, геоекономската фрагментација отвора и одредени можности за извозниот сектор, поконкретно поради близината до пазарот на ЕУ постојат и позитивни ризици од преселување на одредени капацитети во домашната економија или зголемување на капацитетите на веќе постојните компании заради приближување на производството до ЕУ.

Идните остварувања на економијата и поконкретно, на извозниот сектор во значителна мера ќе бидат определени и од фактори коишто по својата дефиниција не се само од економска или од геополитичка природа, а особено вредни за споменување тука се климатските промени и нивниот негативен ефект врз ресурсите на една економија. Климатските промени и борбата за спречување и справување со нив имаат соодветни економски влијанија, коишто се особено значајни за нашата економија. Имено во рамките на *Зелената агенда на Европската Унија*, се планирани и два механизми со потенцијални негативни ефекти врз извозот кон регионот на ЕУ, особено кон германската економија, како наш најважен трговски партнер. Ова се однесува на воведувањето на Механизмот за регулирање на прекуграничните емисии на јаглерод (Carbon Border Adjustment Mechanism – CBAM) од 2026 година, како и на регулативата за зајакнување на стандардите за емисија на јаглерод диоксид, којашто предвидува забрана за продажба на нови возила со мотори со внатрешно согорување по 2030 година. ЦБАМ првенствено би имал влијание врз металопреработувачкиот сектор, додека втората мерка може да се одрази врз извозот на автомобилскиот сектор, чие производство главно е наменето за германската автомобилска индустрија. Со цел поблизу да се согледаат ризиците врз идните извозни остварувања од овие мерки, Народната банка спроведе анкети кај дел од позначајните извозни компании во засегнатите сектори. Општите согледувања се дека, и покрај зголемените ризици, компаниите во овој момент не очекуваат позначителни негативни ефекти и намалување на извозниот пласман на

европските пазари, што укажува на одредена флексибилност и отпорност на овој сектор од економијата. Според Анкетата за ефектите од механизмот за регулирање на прекуграничните емисии на јаглерод (ЦБАМ), поголемиот дел од компаниите сметаат дека ефектите од воведувањето на оваа регулатива врз нивниот извоз би биле индиректни или дека воопшто нема да има негативни ефекти, со исклучок на компаниите од металната и рударската индустрија, каде што постојат одредени ризици врз идните извозни остварувања. Сепак, општиот заклучок од одговорите на повеќето компании е дека компаниите сè уште немаат доволно административно-технички капацитети за исполнување и спроведување на обврските коишто произлегуваат од воведувањето на регулативата за ЦБАМ и за доставување извештаи до своите трговски партнери во ЕУ, што секако претставува ризик. Покрај тоа, и Светската банка во својот извештај за фискалните последици од климатските промени нагласува дека постојат ризици од примената на оваа регулатива, односно целосното усогласување би наметнало трошоци коишто може да делуваат врз конкурентноста на овие сектори.

Како ризик за идните извозни остварувања на нашата економија е и економската состојба во која се наоѓа германската економија, како наш најзначаен трговски партнер. Германската економија која е ориентирана кон извоз е една од економиите во ЕУ коишто најбавно заздравуваат од шоките со кои се соочивме во изминативе години. Додека нивото на економската активност во еврозоната во вториот квартал оваа година ја надминува економската активност од крајот на 2019 година за околу 4%, во случајот на Германија нема поместување на економската активност (економската активност во вториот квартал од 2024 година е на истото ниво со онаа од четвртиот квартал од 2019 година). Причините за ваквата состојба на германската економија се тема на многу опсежни дискусии во моментот и се пронаоѓаат во неколку сегменти, од високата енергетска зависност од рускиот гас, што доведе до повисоки цени на енергентите од 2021 година наваму, па сè до постројктурни проблеми (недостаток на работна сила, високо даночно оптоварување, неможност да се биде во чекор со конкуренцијата од кинеската економија). Имено, според анализите, германската автоиндустрија се соочува со намалена конкурентност на пазарот во овој сегмент, поради високите цени на електричните и хибридни возила на германските производители, од една страна и високиот технолошки напредок на кинеските производители, од друга. Овие случувања може да претставуваат значителен ризик и за домашниот извозен сектор, којшто е силно интегриран во синџирите за снабдување на германската автомобилска индустрија, иако остварувањата до сега покажуваат одредена отпорност и приспособливост, очекувајќи дека така ќе биде и во иднина. На ова упатуваат ивидувањата на компаниите од автомобилскиот сектор во согласност со анкетата за ризиците од преминот кон електрични и хибридни возила, односно повеќето анкетирани компании не очекуваат значителни промени во побарувачката како резултат на зголемената побарувачка за електрични и хибридни возила. Како аргумент којшто се наведува во прилог на ова е дека кај поголемиот дел од компаниите производството е компатибилно и со овој тип автомобили.

Од малку посветла страна, би укажала на еден сегмент од економијата којшто оствари одлични резултати во постпандемичниот период, а за кој ретко се зборува при економските анализи. Имено, во периодот по 2020 година се забележува раст на извозот на услужниот сектор, особено во делот на компјутерските и деловните

услуги. Во делот на ИТ-услугите е забележано удвојување на учеството во БДП во однос на извозот во 2019 година, додека во делот на деловните услуги е забележан пораст од 50%. Очигледно е дека извозот на услуги станува сè позначаен двигател на економскиот раст и поддршка на платнобилансната позиција на економијата со позитивно влијание врз девизните резерви. Сепак, и овој сектор не е без свои предизвици и ризици. Сè посиленото ширење на употребата на вештачката интелигенција може да претставува ризик за дел од субјектите, но и можност за ширење на опсегот на услугите, за други. Според индексот за подготвеност за вештачката интелигенција изготвен од страна на ММФ, нашата земја е на 77 место од вкупно 174 земји, што укажува на одредено ниво на дигиталната зрелост на земјата за вештачката интелигенција, од аспект на соодветноста на човечките ресурси, дигиталната инфраструктура и регулативата во областа. Еден показател каде што Северна Македонија е релативно добро рангирана во споредба со земјите од регионот, па и со дел од земјите на ЕУ, е процентот на компании коишто користат вештачка технологија и аналитика на големи бази на податоци (близу 13% од компаниите користат големи бази на податоци (англ. big data), а речиси 10% вештачка интелигенција). Ова укажува на потенцијал за искористување на оваа компаративна предност и задржување на добрите извозни остварувања на услужниот сектор и во иднина.

За крај би нагласила дека периодот којшто ни претстои изобилува со предизвици, и за носителите на економските политики, и за економските субјекти, но и можности доколку компаниите успеат брзо и успешно да се приспособат на динамичните промени. Предизвиците пред кои сме исправени се многубројни и од различна природа и за да се справиме со нив за жал не можеме многу да се потпреме на искуствата низ историјата. Иако се соочуваме со значајни предизвици, некарактеристични за економската историја, очигледно е дека кај домашните компании сепак постои одредена отпорност и флексибилност за справување и за успешно надминување на предизвиците во ова динамично и неизвесно окружување. Сепак, јасна е потребата за јакнење на продуктивноста, којашто значително заостанува зад поразвиените економии (за илустрација, продуктивноста на домашната економија е околу 50% во однос на просечната продуктивност на земјите од ЕУ), за подобрување на конкурентниот профил, следење на технолошкиот напредок и за нови инвестиции. Покрај ова, потребно е да се стави и понатамошен акцент на услужниот сектор, особено во делот на ИТ и деловните услуги, каде што економијата има потенцијал за солидни извозни остварувања и во иднина, доколку се работи на јакнење на конкурентноста и во овој домен и доколку се инвестира во човечки потенцијал неопходен за поддршка на растот на овие дејности.